

Het huishoudelijk handelen van uitkeringsgerechtigden

C. DE HOOG EN J.A.C. VAN OPHEM

Wat doen de ontvangers van RWW, ABW en AOW, de zogenoemde beleidsminima, om rond te komen? Zijn er mogelijkheden om een (verdere) daling van het levensniveau te voorkomen en zijn de personen waar het om gaat in staat deze mogelijkheden te benutten?

R.C. Goossens en E.L. de Vos, destijds verbonden aan de vakgroep Huishoudstudies van de Landbouwwuniversiteit, deden in opdracht van het ministerie van WVC onderzoek naar succesvolle strategieën van huishoudens met een uitkering op minimumniveau om het hoofd boven water te houden (Goossens, De Vos e.a., 1990). Dit artikel is voor een belangrijk deel gebaseerd op de gegevens van dit omvangrijke empirisch-kwantitatieve onderzoek.

De vraag die in dit artikel centraal staat, luidt:

In hoeverre kan de wijze van huishoudvoering van uitkeringsgerechtigden (RWW, ABW en AOW) een essentiële bijdrage leveren in het rondkomen?

Het begrip huishoudvoering is in dit onderzoek breed opgevat. Er is uitgegaan van drie aspecten: de *input* en de *output* (middelen en levensniveau), het cyclisch proces van tijd- en geldallocatie en tenslotte de bijdragen van instellingen, instanties en het informele netwerk (familie, vrienden, kennissen en burens). Dit resulteerde in een classificatie van strategieën van huishoudvoering. De elementen van deze classificatie zijn: inkomensverhogende strategieën, budgetverruimende strategieën door bestedingsbeperking en budgetverruimende strategieën door huishoudelijke produktie.

Onderzoeksopzet

In augustus 1988 zijn 514 huishoudens geënkquêteerd over hun huishoudvoering. De

steekproef was gebaseerd op de bestanden van de gemeentelijke sociale dienst of de afdeling sociale zaken van een gemeente. Van te voren was een onderscheid gemaakt naar woonstreek en huishoudtype. Van de respondenten woonden er 283 op het platteland (A-gemeenten volgens de indeling van het CBS naar urbanisatiegraad) en 231 in de stad (C5-gemeenten, Rotterdam, Den Haag en Eindhoven).

Zes huishoudtypen zijn onderscheiden, namelijk alleenstaanden jonger dan 65 (102), alleenstaanden ouder dan 65 (58), éénoudergezinnen (170), (echt)paren jonger dan 65 (56), (echt)paren ouder dan 65 (34) en gezinnen (94).

De keuze van deze onderzoeksopzet beruiste op de gedachte dat op deze wijze een inzicht kon worden verkregen in de huishoudvoering van de belangrijkste huishoudensvormen.

De populatie bestond uit uitkeringsgerechtigden met een ABW-, RWW- of AOW-uitkering. In Goossens, de Vos e.a. (1990) zijn de resultaten van dit onderzoek uitvoerig gemeld. Dit artikel gaat voornamelijk in op één belangrijk aspect van het onderzoek, namelijk de discussie rondom de aan het begin van dit artikel geformuleerde vraag.

Deze vraag heeft een Janus-kop. Enerzijds kan men zich afvragen welke strategieën succesvol zijn, anderzijds kunnen sommige korte termijn alternatieven leiden tot succesvolle gedragingen.

De mate van succes van strategieën

Hieronder zullen wij allereerst ingaan op de vraag of er succesvolle strategieën aan te wijzen zijn, dat wil zeggen strategieën, die de continuïteit van de huishouding niet in gevaar brengen. Uit het onderzoek blijkt dat deze er niet zijn. Sommige strategieën die op het eerste gezicht succesvol lijken, zijn risicovol, d.w.z. bij ongewijzigde omstandigheden kan op lange termijn de continuïteit van de huishouding wel degelijk in gevaar komen.

Indicatoren om het succes van strategieën te beoordelen zijn:

- niet in de schulden geraken;
- uit de schulden komen;
- kwaliteit (en omvang) van de (geld- en) goederenvoorraad;
- verlaten van een minimaal bestaan;
- voor de tijd- en inkomensbesteding voldoende keuzemogelijkheden ervaren.

Om de strategieën te beoordelen naar de mate van succes vanuit het oogpunt van de continuïteit van de huishoudvoering zijn er ook potentiële indicatoren: kunnen sparen; aanwezigheid van financiële reserve, geen schulden hebben en het inkomen voldoende vinden om van rond te komen. Van elk van deze indicatoren is nagegaan of de mate van succes hierin een valide operationalisering kan vinden.

Uit het onderzoek blijkt dat vele huishoudens succesvol zijn, in hun handelingen vertonen ze overeenkomsten. Een groot deel van het inkomen gaat op aan de vaste lasten en noodzakelijke uitgaven. Bij alle huishoudens is een hoge mate van financiële druk aanwezig. Soms wordt deze verlicht door korte termijn strategieën als ontsparen en geld lenen.

Maar: succes dient in een lange termijn perspectief beschouwd te worden. Een goede indicator lijkt dan in hoeverre men in staat is om financiële reserve op te bouwen en te behouden om de gevolgen van onverwachte gebeurtenissen en vervanging van (huishoudelijke) apparatuur te financieren. Dit impliceert afzien van huidige consumptie ten behoeve van toekomstige consumptie. De fase in de levenscyclus van het huishouden in kwestie blijkt dan een interveniërende rol te spelen. Voor 'oudere' huishoudens zijn de verwachtingen anders dan voor 'jongere' huishoudens. Het toekomstperspectief is anders en het generatie-effect verschilt. Bij ouderen speelt nogal eens de gedachte dat men spaargeld achter de hand moet houden. Ook wordt de levensgeschiedenis van bejaarden voor een deel bepaald door ervaringen uit de jaren dertig, veertig en vijftig. Waarschijnlijk is de opvatting dat er 'een recht' bestaat op een adequate uitkering bij hen minder verbreid dan onder jongere leeftijdsgroepen. Dergelijke factoren kunnen leiden tot zuinigheid onder ouderen, ondanks dat men spaargeld heeft (en men daarom dus 'succesvol' zou zijn). Jongeren zijn daarentegen misschien minder geneigd de tering naar de nering te zetten. Of ze sparen niet of ze hebben geen spaartegoed omdat men verwacht in inkomen erop vooruit te gaan, hetzij door betaalde arbeid hetzij uit andere bron. Vanuit hun situatie geredeneerd kan het rationeel zijn om géén financiële reserves op te bouwen.

Schulden maken bijvoorbeeld impliceert een budgetverruiming op de korte termijn en een

budgetinkrimping in de toekomst. Huishoudens die schulden maken, kunnen dat doen omdat zij voor de toekomst een verbetering van hun inkomenspositie verwachten. Vooruitlopen op die toekomst kan rationeel zijn. Temeer daar de tijdelijke budgetverruiming, indien zij bijvoorbeeld gebruikt wordt voor de vervanging van de standaarduitrusting, kan leiden tot een stijging van het levensniveau. Geen schulden maken kan voor huishoudens betekenen dat zij veel bezuinigen en noodzakelijke aankopen van duurzame standaardgoederen uitstellen. Het succes op het ene terrein gaat dan ten koste van het succes op andere terreinen. Men kan bijvoorbeeld komen tot een voedingspakket dat te weinig of geen groente en fruit omvat. Een ander voorbeeld is het jagen op koopjes. Het prijskopen kan een grote spanning in het huishouden veroorzaken. Ook dit facet kan redelijkerwijze dan geen succes genoemd worden, omdat het o.a. veel tijd, moeite en zelfs geld kost.

De opvatting die huishoudens hebben over hun inkomen, gezien de uitgaven die ze moeten doen, geeft inzicht in het oordeel over de eigen financiële situatie. Impliciet in de redenering is dat huishoudens hun financiële situatie het beste zelf kunnen beoordelen. Uit het onderzoek blijkt dat driekwart van de huishoudens vindt dat hun inkomen onvoldoende is. Zij wijken daarmee sterk af van het oordeel van de Nederlandse huishoudens (Bergmann, 1988; van Ophem, 1988).

Naar onze mening kan deze indicator naast de andere intersubjectieve indicator gebruikt worden. Maar dan doet zich het probleem voor van de afruil van het 'succes' op het ene terrein van de huishoudvoering ten koste van het tegendeel van 'succes' op een ander terrein.

Huishoudens waarvan de respondent van mening is dat het inkomen voldoende is om van rond te komen, kunnen zich gedragen zoals hierboven genoemd onder de indicator geen schulden maken. Bestedingsbeperking kan dan leiden tot fricties elders in de huishouding.

Vanuit de continuïteit van de huishouding gezien is er geen zuiver criterium om een bepaald patroon van strategieën op de mate van 'succes' te beoordelen. Er zijn afruilen (*trade-off*) tussen de korte en de lange termijn en tussen de verschillende terreinen van de huishouding. 'Succes' op het ene terrein impliceert het 'niet-succes' op een ander terrein.

De resultaten van het onderzoek tonen aan dat de minima op veel terreinen niet deel kunnen nemen aan de consumptieve levenswijze die in Nederland eind jaren tachtig voor het

merendeel der bevolking normaal is en ook als zodanig beschouwd wordt.

De bezinning over het begrip 'succes' in de context van continuïteit van de huishoudvoering in combinatie met de onderzoeksresultaten die gemeld zijn (Goossens, de Vos e.a., 1990), nopen tot de conclusie dat het minimale bestaan niet simpelweg op succes te beoordelen is. Het minimaal bestaan verlaten door bijvoorbeeld een 'echte' baan met voldoende reguliere inkomsten uit arbeid, is vanuit het belang van het individuele huishouden de beste 'succes' indicator. Een verklaring voor succes op dit terrein vereist een benadering vanuit de werking van de arbeidsmarkt. Naar aanleiding van ons onderzoek kunnen echter wel risicovolle gedragingen gesignaleerd worden.

Risicovolle gedragingen

In tabel 1 zijn de 'risicovolle' gedragingen van de uitkeringsgerechtigden weergegeven.

de opbouwperiode) zuinig te leven. Deze op ascese gerichte leefwijze maakt de ouderen weerbaar. Hetgeen overigens niet wil zeggen dat de uitkering voldoende is. Zij stellen verhoudingsgewijs minimale eisen aan het leven.

De gezinnen uit de steekproefpopulatie vertonen het meest risicovol gedrag. Meer dan de helft heeft geld geleend bij banken, zij worden slechts overtroffen door de 'jongere' (echt)paren. Veertien procent ziet geen kans deze leningen op tijd af te lossen. Daarnaast is door de gezinnen ook geld geleend bij familie, vrienden en kennissen, ook hier doen zich aanzienlijke aflossingsproblemen voor. Een derde van de gezinnen koopt via postorderbedrijven, bijna tien procent koopt op afbetaling. Bijna een kwart van de gezinnen heeft schulden bij leveranciers. Het spaargeld van de gezinnen is aangesproken. De auto tracht men te behouden mede door heffingen en verzekeringen niet (meer) te betalen. De éénouderge-

Tabel 1. Risicovolle gedragingen van uitkeringsgerechtigden naar huishoudenssamenstelling (in %).

Gedrag	Alleenstaanden		Eénouder- gezinnen	(Echt)paren		gezinnen
	< 65	65+		< 65	65+	
Lenen bij banken, instellingen e.d.	45	6	32	66	26	59
Schulden bij banken, instellingen	38	6	28	45	24	45
Lenen bij familie, vrienden e.d.	2	5	35	15	12	25
Schulden bij familie, vrienden	18	4	21	7	9	14
Kopen via postorderbedrijven	17	19	28	25	19	29
Kopen op afbetaling	6	9	7	5	6	9
Schulden hebben bij leveranciers	16	6	24	20	11	22
Ontsparen	31	19	28	23	27	31
Bezittingen verkopen	14	8	11	11	3	6
Geen omroepbijdrage betalen	42	13	26	21	13	22
Geen verzekering hebben	7	13	1	6	12	1
Geen wegenbelasting betalen (wel auto hebben)	2	-	6	3	2	10
Geen autoverzekering hebben (wel auto hebben)	-	-	2	2	-	4

Bron: Bewerking Goossens e.a., 1990

We hanteren het begrip 'risicovol' omdat vooral financiële buffers ontbreken om mogelijke tegenslagen op te vangen. De ouderen blijken in het algemeen risicovol gedrag te vermijden. Zij lenen minder, hebben daardoor minder schulden, zij spreken minder hun spaargeld aan (met uitzondering van de oudere (echt)paren), zij verkopen weinig goederen en huisraad. Opvallend is dat zij ondervreemd zijn; bij hen worden de hoogste scores 'niet-verzekerd' gevonden. Met uitzondering van dit opvallende gegeven kunnen we concluderen dat de ouderen door hun leefwijze niet snel tot risicovolle gedragingen komen. Zij hebben geleerd (de crisis, de oorlog,

zinnen, de 'jongere' alleenstaanden en de (echt)paren wijken niet veel af van de gezinnen in hun gedragingen. De éénoudergezinnen blijken het meest bij hun familie, vrienden en kennissen te lenen. Vele schulden kunnen niet (meer) worden afgelost. Bij enkele gedragingen vallen de alleenstaanden op. Veertien procent verkoopt hun bezit, tweenvijftig procent betaalt geen omroepbijdragen. De 'jongere' echtparen lenen minder bij familie etc. Maar ook zij vertonen risicovol gedrag.

De duur van de uitkering is voor deze vier huishoudensvormen een bedreigend fenomeen. Men tracht het ene gat met het andere

Deze op
ouderen
al zeggen
llen ver-
het le-

ie verto-
r dan de
worden
recht)pa-
deze le-
t is door
familie,
ben zich
oor. Een
orderbe-
betaling.
ft schul-
in de ge-
cht men
verzeke-
verge-

n %).

zinnen

n en de
e gezin-
ergezin-
e, vrien-
schulden
. Bij en-
taanden
n bezit,
omroep-
nen min-
nen risi-

eze vier
fenod
t andere

ber 1990

gat te dicht. Men komt onherroepelijk in een neergaande spiraal terecht, als geen werk wordt gevonden. Een zelfstandige huishoudvoering wordt bedreigd, schuldsanering en daardoor een nog grotere afhankelijkheid van (overheids)instellingen staat voor de deur (zie tabel 3). Een afhankelijkheid die ook aanwezig is ten aanzien van familie, vrienden en kennissen, zoals uit tabel 2 blijkt.

towski, 1981). Deze handelingen eisen naast emotionele ook materiële investeringen. Het hebben van een netwerk vraagt ook om een sociale context (werk, hobby's). En juist deze sociale contacten en de financiële omstandigheden zijn bij de uitkeringsgerechtigden zwak te noemen. De hulp van de geliefde anderen is labiel. Juist hierdoor dient het informele netwerk lang niet altijd als gunstig te worden

Tabel 2. Afhankelijkheid van uitkeringsgerechtigden van familie, vrienden en kennissen bij de huishoudvoering (in %).

Activiteit	Alleenstaanden		Eénouder- gezinnen	(Echt)paren		gezinnen
	< 65	65+		< 65	65+	
Lenen bij familie	12	5	24	13	9	21
Lenen bij vrienden etc.	16	-	11	2	3	4
Levensmiddelen krijgen van familie	42	21	49	25	24	31
Levensmiddelen krijgen van vrienden etc.	20	8	25	13	9	16
Meeëten bij familie	49	2	23	11	3	9
Kleding krijgen familie	45	23	54	34	30	53
Kleding krijgen vrienden etc.	31	13	48	27	24	34
Reparaties aan apparatuur door familie en vrienden etc.	20	11	42	24	23	28
Onderhoud woning door familie en vrienden etc.	43	42	53	19	50	29
Kranten van familie	17	17	32	32	30	21
Kranten van vrienden etc. (ook bureu)	29	39	35	21	43	34

Bron: Bewerking Goossens e.a., 1990

Uit deze tabel blijkt dat de éénoudergezinnen in sterke mate een beroep doen op hun informele netwerk. De ouderen scoren ook hier laag. De gezinnen, de jongere (echt)paren en de 'jongere' alleenstaanden blijken ook ruim-schoots gebruik te maken van hun informele netwerk.

Vele onderzoekers (Dykstra, 1990, Knipscheer, 1980) menen dat het ingebed zijn in een informeel netwerk een gunstige zaak is. Dit is echter de vraag. Natuurlijk wordt op korte termijn soelaas geboden voor de dagelijkse noden. Uiteraard kunnen deze primaire relaties als hulpbronnen worden beschouwd. Toch is er ook sprake van een (geografisch) isolement, bijna een kwart van de onder-vraagden heeft geen familieleden in de buurt wonen. Bij meer dan de helft zijn slechts één of twee familieleden binnen een straal van vijftien kilometer aanwezig. Familieverhoudingen veranderen zich. Dykstra (1990) concludeert bijvoorbeeld dat de "ouderen van wie het netwerk voornamelijk uit familieleden bestond meer kans hadden eenzaam te zijn. Hoe meer een netwerk samengesteld was uit familie, hoe minder emotionele en instrumentele steun verkregen werd."

Daarnaast moeten contacten, relaties, netwerken e.d. onderhouden worden (Wen-

beschouwd.

Uit tabel 3 blijkt het belang van de verschillende diensten en instellingen voor de huishoudens van uitkeringsgerechtigden. Uiteraard is de totale populatie afhankelijk van een uitkering. De éénoudergezinnen en de gezinnen ontvangen kinderbijslag en studietoelagen. Dat deze bijdragen in de gezinnen minder zijn dan 100% kan enige verwondering wekken. Wij hebben hier echter te maken met thuiswonende, oudere, kinderen die eigen inkomsten hebben via een uitkering, studietoelage of zelfs een eigen inkomen door arbeid. De éénmalige uitkering 1987 en/of de uitkering 1988 komt het meest voor bij de éénoudergezinnen, de gezinnen en de 'oudere' (echt)paren. Dit wijst erop dat de leden van deze huishoudens reeds lange tijd een uitkering ontvangen.

De huursubsidie is wijd verbreid onder de uitkeringsgerechtigden, al valt het op dat lang niet alle huishoudens deze subsidie ontvangen. Uit de analyse van Rotterdamse huishoudens met schulden (Brand e.a., 1989) blijkt dat we hier met een paradox te maken hebben. Door de woningverbetering stijgen de huren, de huursubsidie en de huurgewening schijnen enige compensatie voor de huurverhoging te bieden, maar uiteindelijk

Tabel 3. Afhankelijkheid van uitkeringsgerechtigden (m.u.v. uitkering) van enkele diensten, instellingen etc. (in %).

Aard van de afhankelijkheid	Alleenstaanden		Eénouder- gezinnen	(Echt)paren		gezinnen
	< 65	65+		< 65	65+	
Kinderbijslag	-	-	86	-	-	69
Studietoelage kind	-	-	18	-	-	15
Eénmalige uitkering	37	52	51	43	44	47
Huursubsidie	57	61	86	62	70	71
Lening GSD	8	2	11	14	13	20
Huishoudelijke hulp, verpleging via instelling	3	55	2	2	23	2

Bron: Bewerking Goossens e.a., 1990

neemt het vrij besteedbaar inkomen hierdoor sterk in omvang af en geraken de bewoners van goede, gerenoveerde huizen in financiële problemen.

De gezinnen scoren hoog met betrekking tot het hebben van een lening bij de GSD. Voor alle huishoudens geldt dat de lening in vele gevallen een schuld is geworden. De gezinsverzorging en de wijkverpleging blijken bij uitstek instellingen ten dienste van ouderen te zijn, vooral de oudere alleenstaanden doen hierop een beroep.

Ofschoon de afhankelijkheidsrelatie met de verschillende instellingen naar type en aard zeer divers is, kan verwijzend naar het voorbeeld over de huursubsidie, ook hier bij enkele afhankelijkheidsrelaties de vraag worden gesteld of we niet te maken hebben met paradoxen. Een schuld bij de Sociale Dienst leidt vrijwel onafwendbaar tot een korting op de uitkering.

Het politieke besluit tot afschaffing van de éénmalige uitkering (en de daaraan gekoppelde herstelde relatie tussen lonen en uitkeringen) kan tot aanpassingsproblemen met betrekking tot het financieel beheer leiden. Huurgewinning kent een eindigheid.

De onzekerheid van de relaties met instellingen en diensten maken de uitkeringsgerechtigden in veel gevallen tot de 'speelballen' van deze maatschappij.

Tenslotte

We hebben kunnen constateren dat succesvol zijn van huishoudelijke strategieën in wesen niet te bepalen is. Ook is geconstateerd dat bepaalde gedragingen risicovol zijn (*capture on the future*). Zelfs het, door vele onderzoekers gewaardeerde, informele netwerk blijkt een paradoxale werking te kunnen hebben. Dit geldt zeker voor de afhankelijkheidsrelaties met (overheids)instellingen. De beste manier om armoede te bestrijden is de arbeidsmarkt. Her-, om- en bijscholing, alsmede kinderopvangmogelijkheden, wellicht

oudertoelagen en een verhoging van de kinderbijslag zijn de te betreden paden. Voor ouderen zonder aanvullende pensioenen is een verhoging van de AOW wenselijk. Huishoudelijke rationaliteit en efficiency zijn tot op bepaalde hoogten te verbeteren. Het geven van voorlichting kan soms een uitkomst bieden. Toch zijn dit marginale verschijnselen bezien tegen het hebben van een regulier arbeidsinkomen of een adequaat staatspensioen.

Literatuur

- Berghman, J., J. Muffels en A. de Vries, 1988. Armoede en armoedeonderzoek in de E.G. Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken 11(2), pp. 15-26.
- Brand, A., M. van Raaij, 1989. Minima en Schulden in de Maasstad, Rotterdam.
- Dykstra, P.A. 1990. Next of (non)kin, the importance of primary relationships for older adults' well-being, Amsterdam/Lisse, 1990.
- Goossens, R.C., E.L. de Vos m.m.v. C. de Hoog en J.A.C. van Ophem, 1990. De huishouding van minima. Een onderzoek naar de huishoudvoering van ontvangers van RWW, ABW, AOW, Wageningen, vakgroep Huishoudstudies, rapport no. 7.
- Knipscheer, C.P.M., 1980. Oude mensen en hun sociale omgeving: een studie van het primaire sociale netwerk, Den Haag.
- Ophem, J.A.C. van, 1988. Huishoudens en inkomensdaling, proefschrift, Wageningen.
- Wentowski, G.J., 1981. Reciprocity and the coping strategies of older people: cultural dimensions of network building, *The Gerontologist*, 21, 1981, pp. 600-609.

Summary

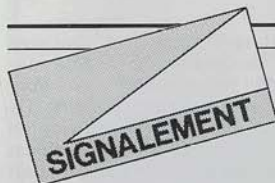
This article deals with the following central question: in what way is it possible for households living at a social minimum to cope successfully with a low amount of income by means of their type of house-keeping?

The data are based on a survey held in the Netherlands among beneficiaries (n=514) in 1988. Six types of the most common households have been discerned. Three survival strategies may be defi-

nied: higher income procurement, to cut on expenditures and to raise the level of household production. Using four indicators to assess the successfulness of housekeeping, it is concluded that there is not one simple way to do so. Moreover some strategies bear severe risks in the long term, viewed from the desired continuity in house-keeping.

Auteurs

Dr. C. de Hoog (Sociologie van het huishouden) en dr. J.A.C. van Ophem (Economie van het huishouden) zijn werkzaam bij de vakgroep Huishoudstudies van de Landbouwwuniversiteit. Adres: Postbus 8060, 6700 DA Wageningen.

Ouderen en eenzaamheid

Dykstra, P.A., 1990. Next of (non)kin: the importance of primary relationships for older adults' wellbeing. Swets & Zeitlinger, Amsterdam.

Ouderen die weinig ondersteuning ontvangen, hebben een grote kans op eenzaamheid. Met name als het netwerk van contacten eenzijdig uit familieleden is opgebouwd, blijken ouderen kwetsbaar te zijn voor eenzaamheid. Daarom is overheidsbeleid, gericht op de bevordering van de afhankelijkheid van ouderen van het familienetwerk, twijfelachtig. Dit stelt Pearl A. Dykstra in haar proefschrift *Next of (non)kin*, waarop zij op 11 oktober j.l. aan de Vrije Universiteit gepromoveerd is. Het onderzoek van Dykstra richtte zich op de vraag naar de omstandigheden waaronder ouderen in meer of mindere mate kwetsbaar zijn voor eenzaamheid. Behalve die ouderen die eenzijdig afhankelijk zijn van familieleden, blijken ook ouderen zonder partner en ouderen met een gering aantal contacten weinig steun te ontvangen en daarmee een grote kans op eenzaamheid te hebben. Het onderzoek is uitgevoerd bij een representatieve groep van 191 zelfstandig wonende ouderen in de leeftijd van 65 tot en met 75 jaar, die uitgebreid ondervraagd is over de omvang, aard en betekenis van het netwerk van de nauwste contacten.

In het proefschrift is onderscheid gemaakt tussen emotionele steun, bijvoorbeeld het tonen van aandacht en begrip, en instrumentele steun, bijvoorbeeld hulp bij boodschappen of klussen in huis. Vooral voor alleenstaande ouderen blijkt het krijgen van instrumentele steun van groter belang te zijn

dan het krijgen van emotionele steun, bij voorkoming van eenzaamheid. Dit gegeven is relevant voor de functies die op buurniveau vervuld kunnen worden bij de preventie of vermindering van eenzaamheid; voor buurtbewoners en buurtorganisaties is het eenvoudiger instrumentele steun te verlenen dan emotionele steun.

Het proefschrift laat zien dat het ook belangrijk is te kijken naar de wensen en verwachtingen die ouderen hebben ten aanzien van hun contacten. Ouderen die weinig steun ontvangen zijn niet onder alle omstandigheden relatief sterk eenzaam. Dat is alleen het geval als ze een tekort aan steun ervaren, dat wil zeggen als de steun die ze ontvangen minder is dan de steun die ze wensen. Verder blijken ouderen met een tekort aan steun nog meer kwetsbaar te zijn voor eenzaamheid als ze vanwege een slechte gezondheid beperkt zijn in hun mogelijkheden tot het aangaan en onderhouden van contacten.(JG)